

"בשמחה"

הרב אליהו ידיד, ירושלים

ה. אהרן
ו. עיון ברמב"ם
סיכום

א. פתיחה
ב. עיון במדרשים
ג. ראובן
ד. בועז

א. פתיחה

המשנה השישית בפרק השישי באבות קובעת שהתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים. אחד מתוך ארבעים ושמונה הדברים שהתורה נקנית בהם הוא ערך "השמחה".

שמעתי מפיו של הרב משה שפירא זצ"ל שפירוש העניין שהתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים הוא כי יש ארבעים ושמונה צינורות שבאמצעותם ניתן לשאוב את התורה אל האדם, יש עניינים בתורה שניתן להגיע אליהם ע"י ענווה, שצינור הענווה הוא המאפשר את קליטת העניינים האלה. ויש ענייני תורה שלא ניתנים להבנה אלא על ידי בינת הלב, וכן הלאה.

אין ספק שאם המשנה מעמידה את ערך השמחה כערך שבאמצעותו ניתן לקנות תורה, הרי שאם אדם לומד תורה או מקיים מצוות בתורה, יתכן שאם הוא אינו מעביר את הדברים דרך הצינור הזה הקרוי שמחה עלולים הדברים שלא להיקלט על ידו, או, במקרים אחרים, חוסר שמחה בלימוד או בעשיית המצוות מעכב את ההשגה הנדרשת באותן המצוות.

בספר "כד הקמח" לרבנו בחיי בן אשר, בערך "שמחה" כותב בין היתר:

"עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה, כי ה' הוא האלוקים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו" (תהילים ק, ב-ג). אין השמחה ראויה בעולם הזה אלא בעניין העבודה וההשגה בהקב"ה. ובא לומר כי נפש הצדיק היא שמחה במעשה המצוות, וכן הזכיר משה רבנו ע"ה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה (דברים כח,

מז). השמחה הזאת היא מצוה מן התורה, נצטווה עליה אדם כי היא עבודה גמורה להשם יתברך. ומצינו בפסיקתא, (פסיקתא דרב כהנא ביום השמיני עצרת) זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהלים קח, כב) אמר רבי, איני נודע אם ביום אם בהקב"ה? בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך (שיר השירים א, ד) בך, בישועתך.

דברי רבנו בחיי מעמידה את ערך השמחה, כמידה הכרחית בעבודת האדם את בוראו, בתלמודו ובעשיית מצוותיו, ועיקר שמחת האדם בעולם הזה ראוי שתתרכז בעבודת ה' וההשגה בו.

השמחה מאפשרת לאדם קירבת אלקים ושלמות המעשים, באופן שכמעט אי אפשר לבטא במילים, כפי שהוא מביא מהפסיקתא, נשמח ונגילה בך - בהקב"ה. ננסה לעיין בהגדרה נוספת של מושג השמחה, שהוא כאמור אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם, בדבריו של "הפלא יועץ" ר' אליעזר פאפו:

מה טוב ומה נעים שישמח ישראל בעושיו, שמחה של מצוה, על כל מצוה ומצוה שעושה יגיל וישמח יותר ויותר ממוצא שלל רב. כל הדברים המסורים ללב צריכים עזר הלב. ביד כל אדם להיעזר על ידי מחשבות טהורות, ואם אינו עושה כולם עושה מחצה לפחות ברצוא ושוב, ולפום צערא אגרא, והבא לטהר מסייעין אותו. והחי ייתן אל ליבו כמה שמחה היה שמח אם היה מוצא שלל רב. על אחת כמה וכמה שמחה כפולה ומכופלת צריך שישמח על התורה ועל העבודה ועל קיום מצוות ה'. וידוע שבכל מצוה ומצוה, אם בעת עסקו בתורה ותפילות וברכות ומצוות, ובשבת יפנה לבבו וישכח עצבו ורגזו וישמח בעושיו, והשכר היותר גדול שיש על השמחה שזוכה להשגת החכמה והשגת השלמות, שכן גילה סודו רבנו האר"י ז"ל שמה שזכה להשגת חכמה נפלאה והשגת רוח הקודש הכל היה בשביל שהיה שמח שמחה רבה בעסקו בתורה ובקיימו שום מצוה יותר ממוצא שלל רב נמצא ששכר שמחה של מצוה מצוה.

ליקטנו מעט מדבריו של "הפלא יועץ" ודבריו ברורים ומכוונים מאוד בעניינינו של ערך השמחה בקנייני תורה. הוא מדבר על עניין השמחה כמידה שיש להשקיע מאמצים בהשגתה, צריך האדם לפנות את לבו מכל ענין הגורם לו עצבות ורוגז כדי להיות בשמחה בעסק התורה ובקיום מצוותיה. הדוגמא הגבוהה מאוד שהוא מביא מן האר"י הקדוש שכל השגותיו העליונות באו לו מפני שעבד את ה' בשמחה כל ימיו, מובן מאליו שאין לנו שום השגה ברמת ההשגות של האר"י הקדוש, אך תורה היא ולימוד היא צריכה, שיש לשאוף להגיע להשגת השמחה בלימוד תורה ובשעת עשיית המצוות כי זו הדרך כאמור לקרבת אלוקים.

ב. עיון במדרשים

נעיין עתה בלשון מדרש רבה (ויקרא רבה כח, ט):

אמר ר' יצחק, למדתך תורה כשיהא אדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח, שאילו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתוב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם - היה טוענו ומוליכו אצל אביו. ואילו היה בועז יודע שהקב"ה מכתוב עליו ויצבט לה קלי - עגלים מפוטמים היה מאכילה. ר' כהן ור' יהושע בר סימון בשם ר' לוי אמרו, לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה, ועכשיו אדם עושה מצווה מי כותבה? אליהו ומלך המשיח, והקב"ה חותם על ידיהם, כההוא דכתיב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב...

שני אישים מן התנ"ך עומדים במרכזו של מדרש זה, ראובן בן יעקב, ובעז ממגילת רות. על שניהם נאמר ש"אילו היה יודע" היה פועל אחרת משפעל. מהו ה"אילו" הזה שגרם להם לא לפעול כפי שצריך?

בעל "תפארת ציון" על המדרש, רבי בן ציון זאב ידלר, מקשה שש שאלות על מדרש זה:

איך אנו לומדים מראובן ובעז שצריך אדם לעשות מצווה בלב שמח? ואיך אפשר לומר על ראובן אילו היה יודע שהכתוב מכתוב עליו וישמע ראובן וכו', וכי בשביל שלא ידע לא היה לו לעשות המצוה כתיקונה? וכן זו הקושייה על בעז. מה כוונת ר' לוי במה שאמר לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה, וכי הנביא כתב כל המצוות של כל אחד ואחד?

ומה תועלת יש עכשיו במה שאליהו ומלך המשיח כותבין כיון שלא נראה זה למי ללמוד ממעשיו? ועל השכר הנצחי הקב"ה בעצמו העד.

ולמה הקב"ה חותם, ובזמן שהנביא כותב היה די בכתיבת הנביא בלבד? בטרם נביא את תשובותיו הנוקבות של בעל "תפארת ציון" על שאלות אלו, נביא מדרש מקביל למדרש הקודם - מדרש רות רבה פרשה ה' - מדרש זה שנראה דומה מאוד למדרש הראשון, שונה ממנו במספר פרטים וזה לשונו:

"אמר ר' יצחק בר מריון בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצווה יעשנה בלבב שלם. שאילו היה ראובן יודע שהכתוב מכתוב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם, בכתפו היה מוליכו אצל אביו, ואילו היה יודע אהרון שהקב"ה מכתוב עליו הנה הוא יוצא לקראתך, בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. ואילו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבוע ותותר, עגלות מפוטמות היה מאכילה" ... (המשך המדרש זהה למדרש הראשון).

במדרש זה מופיעים שלושה אישים, ראובן, בעז ואהרון. גם על אהרון יש תביעה המבוטאת בביטוי "אילו היה יודע" אם כן גם עליו נשאלות השאלות שהבאנו לעיל - מהו האילו? מה פשר הביטוי "אילו היה יודע" וכו'?

אנו מוצאים את הביטוי "אילו" באופן דומה גם ב"ילקוט שמעוני" לפרשת האזינו, פרק לב:

"הצור תמים פעלו, הצייר שהוא צר את העולם תחילה וצר בו את האדם, שנאמר וייצר ה' אלקים את האדם, תמים פעלו, פעולתו שלמה על כל באי העולם, ואין להרהר אחר מידותיו אפילו עונה של כלום. אין באחד מהם שיסתכל ויאמר אילו היה לי שלוש עיניים, אילו היו לי שלוש ידיים, אילו היו לי שלוש רגליים, אילו הייתי מהלך על ראשי אילו היו פני הפוכין לאחורי כמה היה נאה? תלמוד לומר, תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שראוי לו".

במדרש זה, המבוסס על הפסוק "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא", קובע המדרש כי הנחת היסוד האמונית שלנו היא כי הקב"ה שברא את העולם וברא את האדם, ברא בריאה שלמה, שאינה חסרה דבר. מהנחת יסוד זו נובע כי על האדם לפעול בעולם מתוך הכרה שה' ברא אותו באופן שמאפשר לו להגיע לתכליתו ולעשות חובתו בעולמו, על פי הנתונים האישיים שניתנו לו. והנה גם כאן אנו מצאים את ה"אילו".

האדם עלול לבוא ולטעון, שנכשל במשימות חייו כי לא נברא באופן מושלם. וכאן המשמעות של הטענה של "אילו": אילו היה לי "שלוש ידיים", טוען האדם הייתי מצליח בתפקידי, אבל כיון שנבראתי רק עם שתי ידיים, לא הצלחתי. אמירה כזאת מוגדרת על ידי המדרש בביטוי "להרהר אחר מידותיו של הקב"ה". יש כאן מעין כפירה באותה הנחת יסוד שבפסוק מפרשת האזינו 'הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט'.

טענת ה"אילו" היא טענת אליבי, שהאדם טוען, כדי להתחמק מאחריותו הוא למעשיו, ומנסה להעביר את האחריות ישירות לבורא עולם שבראו "פגום", עם שתי ידיים ולא עם שלוש ידיים. טענה זו נדחית באופן מוחלט על ידי המדרש - פעולתו של הקב"ה היא תמימה, כי כל דרכיו משפט, ה' יושב עם כל אחד ונותן לו מה שראוי לו. אל לו לאדם להתחבא מאחורי טענת "אילו" מזוייפת, כי הנתונים שבהם נברא הם הנתונים הנכונים המושלמים שעמם הוא צריך לפעול ולהגיע לתכלית בריאתו. האדם חייב לפעול את חובתו בעולמו מתוך מאמץ למצות את חובתו זו, בדרך האמיתית והנכונה, ואם הדבר לא עלה יפה יפשה במעשיו הוא, במקום לפנות בטענת שווא שאילו ניתנו לו נתונים "טובים יותר" לא היה נכשל.

עכשיו ננסה להתמודד עם שני המדרשים שהבאנו, מדרש ויקרא רבה ומדרש רות רבה, על שלושת האישים: ראובן, בועז ואהרן, ולהשיב על השאלות שנשאלו להבנת דברי המדרש והביקורת על שלושת האישים האלה, בלשון "אילו היה יודע".

ג. ראובן

ההנחיה הפותחת את המדרש בויקרא רבה היא כי התורה לימדה אותנו דרך ארץ, שכאשר האדם עושה מצוה יהא עושה את המצוה **בלב שמחה**. ומדברי המדרש נלמד כי ראובן בפרשת מכירת יוסף לא פעל "בלב שמח", ומכיוון שלא פעל בשמחה לא הציל את יוסף ממכירתו על ידי האחים. אפשר שאילו פעל ראובן בשמחה, בלב שמח, הייתה נמנעת מכירת יוסף על כל תוצאותיה הקשות לשעתה ולעתיד לבוא. צריך להבין כיצד היעדר שמחה בעשיית המצוה הוא שגרם לראובן שלא השלים את משימתו, וכיצד לומדים זאת מראובן בניסיונותיו הוא. בפרשת מכירת יוסף עמד ראובן מול אחיו, כשראו את יוסף בא אליהם לדותן במצות אביו, והם אומרים "לכו ונהרגו... וישמע ראובן ויצילהו מידם ואמר לא נכנו נפש... אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה... למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו" (בראשית לז, כ-כב).

הכתוב מעיד עליו, כי כוונתו של ראובן הייתה להציל את יוסף מהריגה ע"י האחים ולהביאו אל אביו. הצעתו זו של ראובן התקבלה, האחים השליכוהו אל הבור וישבו לאכול לחם. מה קרה אם כן שמנע מראובן לבצע את תוכניתו, להוציא את יוסף מן הבור ולהביאו אל אביו?

בפסוק ל' שבפרק ל"ז בספר בראשית כתוב: "וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו". ורש"י שם: "ובמכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. דבר אחר: עסוק היה בשקו בתעניתו על שבלבל יצועי אביו".

שני הסברים לרש"י, שהצד השווה שבהם הוא שראובן נעדר מן המקום ששהו בו האחים ביום המכירה, או שהיה אצל אביו לשמשו, או שהתרחק משם ועסק בשקו ובתעניתו. בין כך ובין כך באה הצעת יהודה למכור את יוסף. ראובן החוזר לבור נדהם לראות שיוסף איננו, וכי תוכניתו לא צלחה. אין ספק שראובן התחיל במצוה, אך לא זכה לגומרה, כיון שכוונתו הייתה להצילו מידם, היה צריך **מיד ללא דיחוי** לקחת את יוסף ולהשיבו אל אביו, ולא להניחו בבור. מדוע אם כן ראובן לא פעל כך? כאן באים דברי המדרש ומפרשים את התנהגותו של ראובן.

האחים דנו דין מיתה ליוסף, שהביא דיבתם רעה לאביהם וכי הוא מתנשא למלוך עליהם על פי חלומותיו, וכי כוונתו להבאיש את ריחם בעיני אביהם ואפילו חשבו שהוא דוחק אותם מחוץ למשפחת יעקב כפי שנדחו ישמעאל ועשיו, בדור הקודם (מפרשים). מה הייתה עמדתו של ראובן בדין זה? האם סבר ראובן באופן ברור ומוחלט כי אין ליוסף דין מיתה? או שמא סבר כמו אחיו שדינו מיתה?

מוכרח להיות, כי ראובן היה מסופק שמא האחים צודקים בדינם ויש ליוסף דין מיתה, אך מאידך שכלו היה נוטה יותר לשלילת הדין הזה ולהצלת יוסף, לכן תכנן

ראובן להצילו על ידי השלכתו לבור, והבור ריק ממים אך יש בו נחשים ועקרבים, שאין להם בחירה כמו בני אדם, וכך יתברר הדין, מי צודק - האם האחים שדנו את יוסף למיתה או ראובן הסבור שאין לו דין מיתה. אם העקרבים יזיקו ליוסף - סימן שיש לו דין מיתה. ואם העקרבים לא יזיקו ליוסף והוא יישמר מהם, הרי שהשגחת ה' עליו ויש להצילו.

כאן בא המדרש ואומר שאם היה יודע ראובן שהקב"ה יכתוב בתורה שכוונתו הייתה להצילו, וזה הרי אומר שזהו רצון ה' שיהא יוסף ניצל מידם, אז הוא מוליכו אל אביו **מיד**. ומדוע לא ידע ראובן דרך האמת ורצון ה' אף על פי ששכלו הובילו לשם? כי באותה שעה לא היה ראובן **בשמחה**.

אם ראובן היה עושה את מצות ההצלה בשמחה, הייתה השמחה מרוממת אותו לפעול את ההצלה מיד וללא דחיות, כי השמחה היא תנאי כידוע להשראת שכינה שהרי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך **שמחה של מצוה**, ואם היה זוכה היה מגיע לאמיתות הדבר בסייעתא דשמיא. זהו המסר של ר' יצחק, שיהא אדם עושה מצוה בלב שמח, שאז בשל השמחה והרוממות יגיע לאמיתות המעשה, למעשה הנכון והאמיתי. ההוכחה מראובן על זה היא כי ראובן לא עשה את המצוה כפי שצריך מפני "שלא היה יודע". ולמה לא היה יודע? כי לא היה בשמחה באותה שעה.

אם נצרף כאן את דברי רש"י שהבאנו לעיל - ראובן נעדר בשעת מעשה המכירה, או מפאת היותו אצל אביו באותו יום ודאג מאוד למה שקורה ליוסף בבור, או שהיה עסוק בשקו ותעניתו. בשני המקרים לא היה **בשמחה**.

ד. בועז

במגילת רות מופיע בועז לראשונה בפרק ב פסוק א: "ולנעמי מודע לאישה איש גיבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בועז". על פי הגמרא במסכת בבא בתרא (צא, ב) הייתה נעמי בת דודו של בועז, שהרי אלימלך שלמון פלוני אלמוני ואבי נעמי אחים היו, וכולם בני נחשון בן עמינדב. ולפי מדרש רות רבה, (ה, טו) בועז גדול הדור היה.

נעמי ורות החוזרות ממואב לאחר מות אלימלך מחלון וכליון, חוזרות חסרות כל, עניות שבורות ורצוצות. נעמי אלמנת אלימלך ושכולה מבניה מחלון וכליון, ורות אשת מחלון, אלמנה המבקשת לחסות בצל השכינה ולהתגייר כדת וכדין.

בפרק הראשון במגילת רות, מסופר על שתי הנשים השבות משדה מואב אל בית לחם. בפרק השני כאמור פותח שמואל הנביא, מחבר מגילת רות, בפסוק הראשון בהצגתו של בועז, קרוב המשפחה וגדול הדור ואיש עשיר בבית לחם. ומיד בפסוק השני מבקשת רות רשות מנעמי ללכת ללקט בשדות בית לחם כמעשי העניים

לקט שכחה ופאה.

לא כתוב בפרק א' כי בועז יצר קשר עם קרובות משפחתו ושאל לשלומן ולצרכיהן. לא זו בלבד אלא שבפרק ב' הולכת רות אלמנת מחלון ללקט בשדות כי היא וחמותה נעמי היו שרויות ברעב.

היא הולכת בברכת נעמי והיא מגיעה אל שדהו של בועז "ויקר מקרה חלקת השדה אשר לבעוז" (ב. א.). בועז המגיע אל שדהו ועינו קולטת את האישה הלא מוכרת לכאורה המלקטת בשדהו שואל את נערו "למי הנערה הזאת" (שם ה.). משנודע לבעוז כי זו רות המואביה, הוא פונה אליה ומפציר בה שתמשיך ותלקט רק בשדהו שלו, וגם מציע לה לדבוק בנערותיו. הוא אף מציע לה "וצמית והלכת אל הכלים ושתית" (שם ט.). בשעת צהריים, לעת האוכל קורא בועז לרות "גושי הלום ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחומץ... ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר".

לכאורה בעיון הראשוני, בועז מתייחס בחיבה רבה לרות השבה משדה מואב עם נעמי, והוא אף מגלה כי הוא שמע את החסד שעשתה עם חמותה אחרי מות מחלון בעלה, וכי עזבה את בית אביה וארץ מולדתה. בועז גם מברך את רות כי ישלם ה' פעלה אשר באה לחסות בצל כנפיו. התיאור הזה נראה מושלם מצד גדול הדור, המתייחס באהדה לאלמנת גיורת הבאה לבית לחם, ומבקש ממנה ללקט בשדהו דווקא, וכדי שקליטתה תהיה טובה הוא מציע לה להדבק לנערותיו, ומזהיר את עובדיו שלא יפגעו בה. טוב ויפה, לכאורה.

כאן בא מדרש רות רבה ומצייר תמונה אחרת לגמרי. "אילו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו ויצבט לה קלי, עגלים מפוטמים היה מאכילה". יש כאן ביקורת נוקבת על כל התיאור שתארנו קודם על מהלך הפגישה של רות עם בועז.

המדרש מסתכל על הביטוי "ויצבט לה קלי" בביקורתיות, שכן במקום ויצבט קלי - צריך היה בועז לתת לה עגלים מפוטמים. מדוע בועז לא הציע עגלים מפוטמים? מדוע לא היה יודע שהכתוב מכתוב עליו במגילת רות "ויצבט לה קלי"? איזה חסרון ידיעה יש כאן שפגם במצות הכנסת אורחים שעשה?

חז"ל אומרים גם כאן כמו אצל ראובן, שבועז לא עשה את המצוה בלב שמח. אין ספק שבועז הרגיש צורך לסייע לרות, ובוודאי היה רוצה להציע לה מעדנים כפי יכולותיו, שהרי עשיר היה והיא הייתה בת מלך מואב שעזבה את הכל מאחוריה כדי לבוא לארץ ישראל, לבית לחם, לשכון בצל השכינה.

העיון בדברי חז"ל מחייב לחדד במעט את הדברים ואת הביקורת על בועז. בועז איננו רק גדול הדור, הוא קרוב משפחה של נעמי ושל רות, אם כן איך זה יתכן כי לא שאל לשלומה של נעמי בת דודו האלמנה-השכולה? איך לא הציע עזרתו לשתי הנשים הבודדות החוזרות לבית לחם כשהן חסרות כל? וגם בשעה זו שהזדמנה

לו רות אל שדהו מדוע לא פנה אליה והציע לה, כי תלך לביתה ותיקח את נעמי ותבאנה לסעוד סעודה ראויה בביתו? הייתכן כי כל חסדו מתבטא בכך שהיה מרשה לה להמשיך ללקט לקט-עניים בשדהו? האם זה מה שנדרש מבועז גדול הדור? האם מיצה בועז את חובתו בעולמו?

בעל "תפארת ציון" משער כי בועז חשש שאם יקרב את רות ויגלה התעניינות במצבה, עלולים אנשי בית לחם לחשוך שכוונתו לקרבה מפני יופיה (כך כתוב במדרש שהייתה רות יפה). השערה זו אפשרית היא, אך מה יענה בועז על הטענה כי לא דאג גם לנעמי? וכי גם שם דאג ללזות שפתיים?

אין זאת כי בועז רצה לפעול פעולה נכונה, והראיה מן הביטוי "ויצבט לה קלי". וה' גילה ע"י שמואל הנביא שכתב את מגילת רות ברוח הקודש, כי דעתו הטובה התפרסמה במגילה. אך מכיוון שהוא לא עשה את המצווה שבדעתו **בלב שמח**, כי לא היה אז בשמחה אלא בדאגה מפני מה יאמרו אנשי בית לחם, נמנע מלעשות כפי יכולתו וחובתו האמיתית. איש כבועז, היה צריך לדעת שהוא כקרוב משפחה אסור לו להתעלם מנוכחותן של נעמי ורות בבית לחם!

שמואל הנביא בתחילת פרק ב' קובע שיש לנעמי מודע לאישה, איש גיבור חיל ושמו בועז, והכל מצפים כי קירבה זו תקל על שיבתה של נעמי עם רות לבית לחם. אך בועז, **לא שאל, לא התעניין, לא הזמין** את נעמי ואת רות אל ביתו כיאה וכיאות לקרוב משפחה. כל זה משום החשש של **"מה יאמרו"**. אך אילו פעל על פי הרגשתו הפנימית והאמיתית מתוך שמחה של מצוה, היה פועל ללא חשש של לזות שפתיים, כי ה' עמו ויסתום פי המקטרגים.

עשיית מעט מאפשרויותיו פגמה במצוה שנעשתה בלי שמחה, ולכן הקיטרוג והביקורת על פעולתו.

ה. אהרן

במדרש רות רבה (פרשה ח) נוסף גם אהרון לרשימת "אילו היה יודע". וכך נאמר שם: "ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתוב עליו (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך - בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו".

דברי המדרש כאן, טעונים העמקה להבנת דקות התביעה על אהרון הכהן. אהרון הכהן אחיו הגדול של משה, היה מנהיגם של ישראל במצרים. אהרון אוהב שלום ורודף שלום עשה שליחותו כהלכה. בפרק ג' בספר שמות מתגלה ה' למשה בסנה, ושם הוא זוכה להתגלות אלוקית והקב"ה מטיל עליו את השליחות להוציא את בני ישראל ממצרים. וכך נאמר שם: ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. משה מעלה שאלות רבות על עצם השליחות ועל היותו בלתי

מתאים לשליחות זו. בשיאם של הדו-שיח בין הקב"ה למשה אומר משה "ויאמר בי אדוני שלח נא ביד תשלח" (ד, יג) ורש"י שם: "ביד מי שאתה רגיל לשלוח, והוא אהרון".

בהמשך: "ויחר אף ה' במשה ואמר הלא אהרון אחיך הלא ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך **ושמח בלבו**" (שם יד). משה מבקש להימנע מן המנוי להנהיג את ישראל במצרים ולהוציאם מגלות לגאולה, כי הוא סבור שאהרון אחיו כבר מנהיג בפועל את ישראל והוא ראוי יותר ממנו, מסיבות רבות. הקב"ה אינו סבור כן, ומפני שמשה העלה את עניין אהרון, מפציר ה' במשה שיקבל עליו את השליחות ולא יחוש לפגיעה במעמדו של אהרון אחיו, שהרי אהרון יוצא לקראתו בשמחת הלב.

זהו הרקע לדברי חז"ל במדרש רות רבה, וכאן צריך לנסות להבין, הלא הכתוב מעיד על אהרון שיצא לקראת משה "וראך ושמח בלבו", הרי שאהרון מקבל עליו את המינוי של משה בלב שמח. אם כן מה מקור הביקורת של חז"ל שאילו היה יודע אהרון שכך ייכתב בתורה, בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו? מהו החיסרון שמצאו חז"ל במפגש של אהרון עם משה, שאין בו תופים ומחולות? מה יעשו תופים ומחולות לקירוב שבין משה ואהרון, הלא אהרון עשה זאת בשמחה!

יש לדייק כי במדרש ויקרא רבה שהבאנו לעיל על בועז וראובן, כתוב "כשיהא אדם עושה מצוה יעשה אותה בלב שמח". ואילו במדרש רות רבה כתוב: "יעשנה בלבב שלם". יש כאן אם כן שני ערכים "בלב שמח" ו"בלבב שלם".

הדרישה האלוקית מן האדם שיעשה את המצווה גם בלב שמח וגם בלבב שלם. אהרון בוודאי עשה את המצווה להקביל פני משה ב"לב שמח". אך כנראה, שלא עשה זאת "בלבב שלם". מה היה חסר?

מסביר בעל "תפארת ציון" בפרושו למדרש רות רבה וזו לשונו:

"שהגם שאהרון שמח בלבו, אף על פי כן לא ידע אם זה הוא הדרך אשר בו ישכון אור, דאפשר שאינו צריך להיות שמח מפני דמקודם שבא משה היה הוא נביא ומורה דרך החיים לישראל וכאשר בא משה חסרה לו זו המצווה לזכות הרבים". מעכשיו כשממנים את משה למנהיג מפסיד אהרון זכות זו של הנהגת ישראל. לכן הסתפק אהרון בשמחת הלב, כי היה ירא שמא אין זו הדרך שיהיה נרצה לה' להראות השמחה כלפי חוץ. כי בכך הוא כביכול מראה שהוא שמח להוריד ממנו את העול של הנהגת ישראל. אך הכתוב שמעיד עליו ששמח בלבו, שזהו רצון ה' שישמח, ועל כן היה צריך להראות באופן חיצוני שמחתו על בואו של משה במקומו על ידי תופים ומחולות.

היוצא מדברי הפרשנות האלה, הוא שחז"ל ביקרו את פעולת אהרון, ביקורת דקה מאוד ועדינה, הוא נמנע מתופים ומחולות מתוך ענוותנותו, והחשש שמא שמחת יתר אינה רצויה בשמיים, כי כך ייראה כמי שעוזב בשמחה את תפקידו, ואין הדבר כך. על זה באו חז"ל ואמרו, שאהרון היה אמור לדעת שה' רוצה בביטוי זה של שמחה, אפילו ע"י תופים ומחולות - כדי לחזק את משה בשליחות. מה נורא למתבונן עד כמה דקה ומבוקרת התביעה מאנשים גדולים לעשות את המירב, מתוך הכרה שזהו רצון ה'.

דברי המדרש מסתיימים במילים אלו:

"לשעבר היה אדם עושה מצווה והנביא כותבה, ועכשיו אדם עושה מצווה מי כותבה? אליהו ומלך המשיח, והקב"ה חותם על ידיהם, כההוא דכתיב אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשיב ה' וישמע..."

נשאלות כאן מספר שאלות:

וכי הנביא כותב כל מצוה ומצוה של כל אחד ואחד? מה התועלת בכך שאליהו ומלך המשיח כותבים, הרי זה לא גלוי שאפשר ללמוד ממעשיו? ומדוע על השכר הנצחי הקב"ה חותם, ובזמן שהנביא היה כותב היה די בכתיבת הנביא בלבד?

מה הייתה כוונת חז"ל בדברי סיום אלה במדרש?

חז"ל שואלים על הזמן הזה, עכשיו מה קורה כאשר אדם עושה מצוה וכוונתו טובה אף על פי שאינה מושלמת כמו במקרים שהבאנו לעיל על ראובן, בועז ואהרון. כיון שכוונתו של האדם מוסתרת, ובמעשיו החיצוניים אין הדברים נראים, עלולים הרואים לקטרג עליו, כי אינם יודעים את הצפון בלבו. על כך באו חז"ל והעידו, אליהו ומלך המשיח כותבים ומעידים על האדם שכוונתו לשם שמיים, אליהו ומלך המשיח רואים במעשה הטוב קירוב זמן הגאולה, ואליהו הוא מבשר הגאולה, ומלך המשיח הוא הגואל. אמירה זו של המדרש מרמזת שפועלו של אדם בקיום המצוות פועל פעולות בעולמות העליונים, ולכן הדברים נכתבים על ידי אליהו ומלך המשיח.

ומה בין כתיבתם הם לכתיבת הנביאים? כתיבת הנביאים שרשה ע"י הקב"ה, שהאיר עיני הנביא לראות את האור פנימה, בכך הייתה כלולה החתימה האלוקית בעצם כתיבת הנביא. לעומת זאת כתיבת אליהו ומלך המשיח שהם כותבים מעצמם כפי שהם רואים, צריכים הדברים להיחתם על ידי הקב"ה, חתימת קיום.

ההוכחה שכך הם הדברים היא מן הפסוק המצוטט בסוף המאמר: "אז נדברו יראי ה'", מתכוונים לאליהו ומלך המשיח, שהם כל הזמן מדברים על התנהגותם של ישראל בעשיית המצוות לקירוב הגאולה. "ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו", מכאן שהם כותבים והקב"ה חותם. עדותם של אליהו ומלך המשיח על

אנשים העושים מצווה בשמחה נחוצה כיוון שהם מתנהגים באופן שהם מרוממים שמו של ה', ומגיעים לדרגת השמחה, בלב שמח ובלבב שלם.

המסקנה העיקרית היא, כי העושה מצוה היום, ישתדל לעשותה בלב שמח ובלבב שלם, שעשייה זו היא סגולה שעל ידם תהיה הגאולה במהרה בימינו אמן.

לא נותר לנו אלא לעיין ולחקור בשאלה המרכזית העולה מן המדרשים שהבאנו - מדוע באמת האדם אינו עומד בעשיית המצוה בלב שמח ובלבב שלם? מה גורם לראובן, לבועז ולאהרון לעשות מעשה לשם שמיים, אך לא להשלימו בלב שמח ובלבב שלם? היכן היא הנקודה הגורמת לסטייה מן המעשה המושלם, ומותרה את המעשה שנעשה בכיוון הנכון אך לא הושלמה המלאכה?

1. עיון ברמב"ם

הרמב"ם עוסק בפרק שני מן החלק הראשון בפירוש של חטאו של אדם הראשון בפרשת עץ הדעת. וכך פותח הרמב"ם את הנושא:

"הקשה לי איש חכם, זה לו שנים קושיא גדולה, צריך להתבונן בקושיא ובתשובתנו בפירוקה... אמר המקשה, יראה מפשוטו של כתוב כי הכוונה הראשונה באדם שיהיה כאשר בעלי חיים, אין לו שכל ולא מחשבה, ולא יבדיל בין הטוב ובין הרע. וכאשר המרה, הביא לו מריו זה השלמות הגדול המיוחד באדם, והוא שתהיה לו זאת בהכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבד מן העניינים הנמצאים בנו ובה נתעצם. וזה הפלא, שיהא עונשו על מריו - תת לו שלמות שלא היה לו, והוא השכל".

החכם הבלתי מזוהה שאל את הרמב"ם שאלה הנוגעת לבריאת האדם וציוויו שלא לאכול מעץ הדעת טוב ורע, הוא מניח שהאדם בבריאתו היה כשאר בעלי החיים, ללא כושר הבחנה בין טוב לרע וללא תבונה ושכל. והנה כאשר עבר על הציווי האלוקי לא זו בלבד שהוא לא נענש - אלא אף קיבל שכר גדול מאוד. הוא קיבל שלמות שלא הייתה לו והוא השכל. הייתכן כדבר הזה? האם כך נוהג הקב"ה עם מי שהמרה את פיו ועבר על ציוויו?

הרמב"ם מרצה בתחילת הפרק הרצאה מדוקדקת על ההבדל בין ספר התורה לשאר הספרים, וכי יש לגשת לספר התורה בכלים שונים מאלו הנהוגים בכל ספרות אחרת. ספר התורה לפי הרמב"ם הוא ספר "שהוא הישרת הראשונים והאחרונים". לפיכך יש לגשת אליו גישה מעמיקה, ואין להסתפק בקריאה שטחית הגורמת לאי הבנת המכוון במקרא.

הרמב"ם משיב לאותו חכם:

"השכל אשר השפיע ה' על האדם - והוא שלמותו האחרון, הוא אשר הגיע לאדם קודם מרותו".

זו הנחת יסוד אכסיומטית ראשונה - בכך דוחה הרמב"ם את הנחתו של אותו חכם, הסבור שאדם נולד ונוצר כבעלי חיים.

האדם היה בעל שכל לפני חטא ונשאר בעל שכל לאחר חטא. האדם נברא בצלם אלוקים ובדמותו. כבעל שכל, נצטווה האדם שלא לאכול מעץ הדעת טוב ורע, כי אין מצווים אלא למי שהוא בעל שכל. אין מצווים לבהמות, אלא קושרים אותם למונעם מהזיק. בשכל יכדיל האדם בין אמת והשקר. ואבחנה זו הייתה בו באדם קודם חטאו בשלמות.

לעומת המושגים האוביקטיביים של אמת ושקר - ישנם גם מושגים סוביקטיביים של טוב ורע. האדם בבריאתו על ידי הבורא ניחן בכישרון האבחנה המוחלט של אמת ושקר, והיו בו גם האבחנות הסוביקטיביות של טוב ורע. אלא שזכות שכלו וראייתו אפשרו לו לחבר את האמת עם הטוב ואת השקר עם הרע. היות והאדם נברא בצלם אלוקים בשלמות עליונה, במדרגתו הגבוהה לא נטה להשתמש במושגים של טוב ורע כי אצלו האמת והשקר הם שקבעו את מהלכיו. טוב ורע שייכים יותר לעניינים של תאוות וחושים גשמיים.

אם כך הדבר - כיצד חטא אדם הראשון ועבר על צויו של האלוקים שלא יאכל מעץ הדעת טוב ורע מדוע שכלו לא מנע ממנו את העבירה? התשובה לכך היא פשוטה - האדם שנאמר עליו "ותחסרהו מעט מאלוקים" ניחן גם **בכח הבחירה החופשית**, ועל כן למרות שהוא נצטווה על ידי ה' שלא לאכול מעץ הדעת, הייתה לו האפשרות לאכול מעץ הדעת.

אילו האדם היה נשאר איתן במעלותיו - לא היה חוטא. אם הוא נתפתה ונטה אל תאוותיו הדמיוניות והנאת חושיו הגשמיות, וראיה לכך הפסוק "כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעיניים" (בראשית ג, 1) נענש אדם הראשון עונש כבד מאוד. ה' שלל מן האדם את ההשגה השכלית המוחלטת שהייתה לו לפני החטא, ונשקע במושגים יחסיים של התגנות והתנאות, ומעכשיו מושגיו נתערבבו עם מושגים של טוב ורע.

כושר ההכרעה של האדם נשתבש, מושגי האמת והשקר נתערבבו עם מושגי הטוב והרע, ושיקול דעתו נשתבש. מכאן ואילך כשיעמוד האדם בצומת דרכים של בחירה עקרונית, לא יהיה לו כל כך ברור במה לבחור - כי אורות מושגי האמת והשקר התעממו מכח הנטייה למושגי טוב ורע, האם שקר הוא רע, או שבנסיבות מסוימות הוא דווקא הטוב. האם האמת הוא הטוב או שלפעמים ובניסיונות החיים, אמת יכולה להיות גם רע.

וכך משיב הרמב"ם לחכם ששאלו, האדם לא קיבל פרס על המרותו פי אלוקיו, אלא קיבל עונש כבד מאוד.

מעכשיו, אחרי החטא יחפש האדם את הדרך אל האמת תוך הערמת קשיים גדולים שהוא הערים על עצמו, כשהעדיף להתפתות וללכת, אחרי הטוב והרע במקום האמת והשקר.

האדם לא מצא קודם החטא כל גנות בעניין גלות הערווה, כך בראו ה' ואין בכך כל גנות. אבל משהשקיע עצמו בעניינים של טוב ורע, ואכל מעץ הדעת, הרגיש עכשיו את הגנות שבערווה, והלך והתחבא.

האדם ירד במדרגתו ולא עלה במדרגתו. מעתה כדי להגיע למצבו של לפני החטא צריך האדם להשקיע כוחות אדירים, כדי לסנן את הערכים מן הפסולת הנטפלת אליהם בשל נטיותיו הגשמיות ונגיעותיו הפסולות.

האם יכול האדם להגיע אל האמת?

התשובה לכך היא **חיובית**, אלא שהדרך אל האמת רצופה בניסיונות, בלבטים, בספקות, בחוסר ודאות- ובשיקול דעת בלתי זך ובלתי טהור.

נחזור לשלשת האישים שהזכרנו ונביט במעשיהם לאור דברי הרמב"ם בספר מורה נבוכים.

ראובן: ראובן ידע שחובתו בעולמו- למנוע פגיעה ביוסף, זו האמת.

לכן טיכס עצה למנוע מן האמור לפגוע בו. לבסוף הוא לא הצליח להציל את יוסף כי הוא עצמו היה בלבטים האם הוא צודק או אולי האחים צודקים שגזרו מיתה על יוסף.

הספקות האלה מנעו מראובן לזכות לעשות מעשה שלם ומושלם - לקחת את יוסף **מיד** אל אביו- לא להטילו לבור- אם כך היה פועל מכירת יוסף הייתה נמנעת. אילו העריך ראובן את חובתו במאזני **האמת**, היה מציל בפועל את יוסף. אלא שנתערבו לו לראובן מושגי הטוב והרע הבלתי מוחלטים. אולי לא טוב להחזירו אלא להענישו כפי שהאחים טוענים, מי אומר שזה נכון, אולי זה נכון. האמת כאן לא הצטלבה עם הטוב. וכך לא זכה ראובן.

יחד עם זה הכתוב מעיד עליו שהתכוון לשם שמיים להציל את יוסף בהצעתו להשליכו לבור. אלא כיוון שלא עשה זאת בלב שמח ובלבב שלם - לא הייתה לו סייעתא דשמיא לעמוד בתקיפות כנגד האחים, ולבחור בדרך האמת - **להשיבו אל אביו**.

בועז: בועז ידע שחובתו בעולמו - לקרב את נעמי ורות, קרובותיו העניות שהאחת אלמנה שכולה, והשנייה אלמנה. הכתוב מעיד עליו שהרגיש שצריך לקרב את רות, מתוך מודעותו לחובתו כלפי קרובתו, מדין "ומבשרך לא תתעלם".

זו הייתה **האמת** המוחלטת שהייתה צריכה להדריכו. אילו פעל כך לא היו חז"ל תופסים אותו ומבקרים אותו על נתינה מועטת "ויצבט לה קלי" לעומת עגלים מפוטמים.

למה אם כן בועז לא פעל כך? מפני שמול **האמת** הזאת עמדו שיקולים זרים. שיקולים יחסיים של "מה יאמרו", שמא חשדו בו שמקרב את רות כי נתן עיניו בה. על כן הסתפק בועז בנתינה מועטת, ולא זכה לעשות את חובתו כלפי רות- מדעתו הוא. שבועות ארוכים עברו מאז שבו רות ונעמי לבית לחם - ובוועז לא פעל לפי מידת האמת המתחייבת. וכל זה קרה כיוון שלא עשה את חובתו בלב שמח ובלבב שלם. ה"שמא יאמרו" שיתק את מידת האמת, ונתן מקום לטעות ולהסתפקות במועט.

אהרון: אהרון יצא בשמחת הלב להקביל פני אחיו משה, הבא לגאול את ישראל ממצרים. השמחה שבלבו לא פרצה החוצה, הוא לא הביא למפגש שלו עם משה תופים ומחולות. על פי **האמת** היה צריך אהרון לגלות את שמחת לבו החוצה, אך כאן נכנס חישוב אחר, שמא אסור לו לשמוח על הבשורה של הנהגת משה אחיו, כי שמחתו עלולה להתפרש כשמחת הורדת עול ההנהגה של כלל ישראל מעליו. כדי להימנע מכך הסתפק בשמחת הלב הפנימית, "וראך ושמח בלבך", אך "בלבב שלם" לא קיים אהרון, כי לא הייתה לו ההרגשה של לבב שלם בשמחתו.

גם ענוות יתר זו גרמה לחז"ל לבקרו. אילו היה יודע שהקב"ה יכתוב עליו בתורה היה מביא תופים ומחולות. זו הייתה צריכה להיות דרך האמת.

סיכום

כך כותב הרמח"ל בעל "מסילת ישרים" בפתחת ספרו:

יסוד היסודות ושורש העבודה התמימה **שיתברר ויתאמת** אצל האדם מהי חובתו בעולמו ולמה צריך שישלב מבטו ומגמתו **בכל אשר** הוא עמל כל ימי חייו.

זו העבודה הנדרשת מכל אדם, זהו שורש העבודה התמימה. צריך האדם **לברר**, בירור אחר בירור, את החלטותיו והכרעותיו, את הבחירה הנכונה שלו מבין האפשרויות. אחרי **שיתברר** צריך **שיתאמת**. לבחון את החלטותיו בבחינת האמת. האם מה שבריר הוא גם הדבר האמיתי? אחרי שיתברר ויתאמת אצל האדם מהי חובתו בעולמו, יעשה זאת בכל שהוא עמל כל ימי חייו.

התביעה לעשות המצווה בלב שמח ובלבב שלם, היא התכלית הראויה בעבודת ה'. השמחה בעשיית המצווה היא הבסיס להערכה נכונה ואמיתית של המעשה הנדרש. עשיית מצווה בלב שלם מאפשרת לאדם לסלק הצידה את השיקולים

המבלבלים את הדעת, ולהתרכז בעיקר, והעיקר הוא בחיי המאמין לעשות את חובתו בעולמו, כי זהו יסוד היסודות ושורש העבודה התמימה.

רמב"ם מורה נבוכים
פרשת עץ הדעת

אחרי החטא		לפני החטא	
שקר	אמת	שקר	אמת
רע	טוב	רע	טוב

